

**KONZERVATORSKO
-RESTAURATORSKI
ZAHVATI NA
ZIDNIM SLIKAMA
HVARSKOG KAZALIŠTA**

O PROJEKTU OBNOVE HVARSKOG ARSENALA I KAZALIŠTA

Ita Pavičić, dipl. ing. arh.

Koordinatorica projekta obnove hvarskog Arsenala i Kazališta za Grad Hvar

Od ne tako davne 2005. godine pa do kraja 2009. godine trajali su radovi na konstruktivnoj sanaciji hvarskog Arsenala.

Grad Hvar je vlasnik i korisnik zgrade u sklopu koje je povijesno Kazalište i Fontik, te je kao ravnopravni partner i suinvestitor Ministarstva kulture Republike Hrvatske uspješno završio projekt konstruktivne sanacije čitave građevine.

Budući da je riječ o prvorazrednom spomeniku kulture koji zbog specifičnosti i značenja konstantno intrigira i građane Hvara i cijelu hrvatsku javnost, sve radnje koje su se poduzimale i koje su i sada u tijeku nastojimo izvoditi krajnje profesionalno i nadasve kvalitetno, uz angažman stručnih i visokokvalificiranih sudionika tog kompleksnog procesa obnove.

Radovi na konstruktivnoj sanaciji bili su vrlo delikatni i specifični. Primijenjeni su najsuvremeniji materijali, tako da su i projektant i izvođač na toj posebnoj građevini mogli pokazati svoje znanje i dokazati sposobnost i stručnost.

Tijekom izvođenja radova bile su nužne intervencije restauratora na stropnim i zidnim slikarijama u povijesnom Kazalištu kako bi se one zaštitile i osigurale za cijelog trajanja zah-

vata, koji često nisu bili nimalo nježni prema krhkim strukturama tih vrijednih oslika. Upravo su zato nezaobilazni dio ekipe stručnjaka bili i restauratori Hrvatskog restauratorskog zavoda iz Restauratorskog odjela u Splitu.

Uspješnim završetkom radova na sanaciji stvoreni su preduvjeti za daljnje restauratorske radove u Kazalištu te uvjeti za izradu dokumentacije unutarnjeg uređenja i privođenje svih prostora konačnoj namjeni.

Jedan od prvih koraka finalne faze radova bilo je izvođenje konzervatorsko-restauratorskih radova na stropnom i zidnom osliku te na ostacima oslika na zapadnom zidu hvarskog Kazališta.

Stručni tim Hrvatskog restauratorskog zavoda iz Restauratorskog odjela u Splitu svoj je zadatak proveo i odradio do kraja, onako kako struka to nalaže, a rezultat je sada pred nama.

U ovoj publikaciji je samo informacija, a svatko će od nas puni doživljaj učinjenog osjetiti ako uđe u hvarsko Kazalište i zakorači u njegovu čaroliju.

HVARSKO KAZALIŠTE

dr.sc. Radoslav Bužančić
Pročelnik Konzervatorskog odjela u Splitu

Renesansno hvarsko Kazalište prvo je komunalno kazalište u Europi, kako se često ističe, ali se pritom zaboravlja spomenuti činjenica da je ono istodobno treće u povijesti nastanka novovjekih europskih kazališta. Prvo i najslavnije kazalište, poznato pod nazivom Teatro Olimpico, sagradio je Palladio 1580. godine u Vicenzi.

To je kazalište 1585. godine dovršio Scamozzi, glasoviti nastavljivač Palladijeva djela. Teatro all'antica u Sabbioneti drugo je kazalište po vremenu gradnje, nastalo odmah nakon Palladijeva, između 1588. i 1590. godine, a podigao ga je isti arhitekt, Palladijev suradnik, Vincenzo Scamozzi. Na prelasku iz 16. u 17. st. nastaje hvarsko Kazalište, treće renesansno kazalište, podignuto nad gradskim Arsenalom. Tek sedam godina nakon završetka gradnje hvarskog Kazališta nastat će sljedeće kasnorenesansno kazalište, Teatro Farnese u Parmi, koje je sagradio 1618. talijanski arhitekt Giovanni Battista Aleotti. Pa iako je hvarsko Kazalište dovršeno, kako piše na njegovim nadvratricima, 1611./1612. godine, zamisao o njegovoj gradnji, kao i sama izvedba, vjerojatno je nastala znatno ranije, u vrijeme iznimno žive obnove grada stradalog od Turaka u Ciparskom ratu. Potrebi za gradnjom komunalnog kazališta pridonijelo je humanističko ozračje otoka, pojava renesansnih dramskih tekstova Hvarskog književnog kruga, od Lucića i Hektorovića, do Pelegrinovića i Benetovića, kao i čvrste veze Hvara s drugim jadranskim komunama - Splitom i Dubrovnikom.

Za razliku od spomenutih teatarata, hvarsko Kazalište nije sačuvalo izvornu unutrašnjost zbog kasnijih pregradnji, ali je izvana gotovo u cijelosti sačuvan izvorni renesansni izgled. Pa iako dokument o gradnji ne postoji, niti podatak o graditeljima Kazališta, posredno se može zaključiti tko su bili protagonisti toga važnog komunalnog pothvata. Često se sva zasluga za podizanje hvarskog Kazališta pripisuje gradskom knezu Petru Semitecolu koji je upravljao gradom u vrijeme njegova dovršetka, makar je jasno da su se neke radnje vezane uz gradnju kazališta morale poduzeti znatno prije Semitecolove uprave komunom. Na prijelazu iz 16. u 17. st. u gradu Hvaru djeluju vrsni majstori graditelji iz glasovite pučiške obitelji Bokanić. Najvažniji među njima, Trifun Bokanić, prepoznat je otprije u kapitalnim zahvatima na hvarskom glavnom gradskom trgu. Dokumenti ga 1605. godine povezuju s izradom oltara Gospine kapele u hvarskoj katedrali, a isprave spominju majstora i njegov maniristički stil u svezi s gradnjom Gradske lože Hvara, dovršene između 1603. i 1605. za uprave gradskog kneza Julija Contarinija. Novija istraživanja dovode Trifuna Bokanića u vezu s pregradnjom hvarske dominikanske crkve Sv. Marka i njezina zvonika; loža ima tipične ornamente rozeta

i anđeoskih glavica koje je radionica često koristila, a Andrijićev zvonik franjevačke crkve, sagrađen početkom 16. st., za obnove je u drugoj polovici 16. st. dobio bokanićevske elemente, balustradu sa stupićima u obliku dvostruke kruške s bisernim nizom i profiliranim rukohvatom s dentima.

Bokanićeva je manira prepoznata i na zgradama Arsenala i Fontika podignutima nasuprot Gradskoj loži u hvarskoj luci. Nova zgrada Arsenala sagrađena je u 16. st., na mjestu prijašnjeg velikog Arsenala, koji je stradao za napada brodovlja turskog potkralja Alžira Uluz-Alija 1571. godine. Obnova Arsenala trajala je sve do početka 17. st., a radovi su prema izvještaju hvarskog kneza Stjepana Tiepola bili završeni 1607. godine. Pa i nakon toga Arsenal je bio dograđivan. Natpis na njegovim istočnim vratima spominje 1611. godinu, a Fontik s njegove sjeverne strane dovršen je odmah nakon toga. Na njegovoj terasi nad ulaznim vratima kazališta uklesana je 1612. godina. Ta godina obilježava završetak gradnje renesansnog kazališta koje je smješteno na katu. Dovođenje Arsenala i gradnja Fontika, kao i izvedba Kazališta, vezuju se uz providura Semitecola između 1610. i 1613. godine, ali se gradnja lukova prizemlja spominje još 1609. godine u izvještaju generalnog providura Marcantonija Veniera. Arsenalu lukovi nisu služili samo kao potpora konstrukcije, niti je kat mogao ostati isti njihovom gradnjom. Štoviše, zidovi su se morali podvostručiti u debljini da bi osigurali stabilnost lukova, pritišćući njihove pete poput gotičkih fijala. Lukovi su građeni radi ojačanja nosivosti kata nad njima, što pokazuje da je i prije Semitecolova zahvata nastala ideja terase Fontika kao ulaza u Kazalište na planiranom katu. Venier spominje da se u vrijeme njegova izvještaja grade još dva luka za dovršetak polovice gradnje. Jasno da je zahvat gradu morao biti iznimno važan i prije Semitecolova zahvata jer se skupa gradnja lukova kao priprema za tu investiciju ne bi izvodila samo radi skladištenja baškota, za što je kat Arsenala uz ostalo služio u vrijeme kneza Contarinija.

Udjela u pregradnji i obnovi Arsenala imala je radionica pučiških Bokanića. S jedne strane je dokumentirano i prepoznato njihovo djelovanje u toj sredini potkraj 16. i početkom 17. stoljeća, a s druge strane rijetki stilski elementi pokazuju forme koje su Bokanići rado koristili. Profilacija velikog luka Arsenala s dentima lučna je inačica trogirskog nadvoja južnih gradskih vrata s potpuno jednakim rasporedom profila, a ornament njegova vijenca, iako znatno veći, čest je ukras na vrpcama koje obrubljuju polja grbova na kojima je prepoznato Bokanićevo dlijeto. Sjeverno pročelje Fontika prema gradskom trgu ritmizirano je vratima s lučnim otvorima, između kojih su kamene klupe na izduženim povijenim konzolama. Oblikovanje tih konzola malo je robusnije od onih koje je Trifun izveo u trogirskoj loži, a u oba slučaja klupa je dio urbane opreme trga pa tako i u trogirskoj loži ima više svrhu odmora u sjenovitom dijelu trijema nego sjedišta pred sudačkim stolom. Vrata Fontika izrađena su u maniri koju je često koristila Bokanićeva radionica, s naizmjeničnim ritmom blokova i fino isklesanim jastucima. Osim navedenoga, u prilog Bokanićevu djelovanju na hvarskom Arsenalu ubraja

se i specifično oblikovanje balustrade terase Fontika. Današnja balustrada nije izvorna, prenesena je iz Dubrovnika za obnove koju je proveo Cvito Fisković. Balustrada Fontika ostala je zabilježena na nekoliko nacрта, od kojih je najvažniji crtež prijedloga iluminacije građevine s izvornim rasporedom stupića ograde podijeljene u polja razdijeljena kapitanima nad kojima su kamene piramide. Bokanić je često koristio, kako je već spomenuto, motiv konične izdužene piramide-fijale.

Kakva je bila unutrašnjost renesansnog kazališta, ni koji je marangon bio njezin autor, nije poznato. Zna se da je bila podijeljena na dva dijela, skenu i gledalište. Skena je bila prostranija od današnje i obuhvaćala je dijelom prostor partera do prvih dviju loža. Pozornica i proskenij bili su drveni, kao i sjedišta, jednostavno raspoređena na podu od kvadratnih keramičkih ploča veličine jedne stope. Kazalište je pregrađeno početkom 19. st. u neoklasicističkom slogu pod upravom Kazališnog društva. Obnovom od 1801. do 1803. pod vodstvom Petra Crescencija, Kazalište je dobilo suvremen izgled, novu organizaciju prostora s dva reda loža oko partera i novu skenu za glumce. Kasniji prepravci s polovice 19. stoljeća ostvarili su proširenje gledališta, gradnju loža i redukciju skene. Najveće je pregradnje donijela obnova s prijelaza 19. na 20. st. kada je Kazalište dobilo današnji izgled. Opremljeno je novim dekoracijama, a obnovljeni strop iznad partera je ožbukani i oslikan slikarijama Ante Bubića u neobaroknom slogu. Alegorija Glazbe kao žene koja svira orgulje, pozlate na profilima i dekoracijama cartapeste, slikani

ukrasi i skena oslikana novom scenografskom kompozicijom majstora Nikole Marchija, dali su Kazalištu današnji izgled. Ta je modernizacija nepravilno smatrana uzrokom gubitka renesansne autentičnosti, razlogom umanjivanja vrijednosti jedinstvenog arhitektonskog pothvata iz doba rađanja novovjekove scenske umjetnosti. Oni koji su tako mislili tipični su predstavnici vremena u kojem se purifikacija smatrala ispravnom metodom oslonjenom na valorizaciju spomenika. Takav je stav odavno odbačen pa se upravo zbog toga hvarsko Kazalište može smatrati jedinstvenim ne samo po svojoj starosti nego i po slojevitosti koja ga dovodi u rang prvorazrednih izvora za poznavanje razvoja europske scenske umjetnosti. Četiristota obljetnica hvarskog Kazališta koja se ove godine slavi važan je jubilej koji će Hvar proslaviti nakon više od desetljeća temeljite obnove.

O PROJEKTU KONZERVACIJE I RESTURACIJE ZIDNIH SLIKA

Mr. sc. Zoraida Demori Staničić
Pročelnica Službe za odjele izvan Zagreba

Predstavljanje konzervatorsko-restauratorskih radova na zidnim oslicima hvarskog Kazališta prigoda je za odavanje priznanja višegodišnjem radu skupine stručnjaka splitskog odjela Hrvatskog restauratorskog zavoda. Malo je spomenika takvog značenja kao što je to ovo kazalište koje se ugnijezdilo u zgradi hvarskog Arsenala, tog neobično važnog zdanja na istočnoj obali Jadrana. Prepoznatljiva zgrada s lukom dominira hvarskom lukom, otvarajući se prema moru kojem je bila namijenjena i od kojeg je živjela.

Dugogodišnji i složeni konzervatorsko-restauratorski radovi na Arsenalu, koji se provode sredstvima Ministarstva kulture i Grada Hvara, nužno su obuhvatili i Kazalište kao njegov sastavni dio. Ono je smješteno na istočnom dijelu prvog kata. Podigao ga je, kako to objavljuje svečani natpis nad ulaznim vratima - ANNO PACIS SECVNDO MDCLXII - 1612. godine, druge godine mira nakon burnih desetljeća pučke bune, knez i providur Petar Semitecolo. Povijesni podaci, koje su nam prenijeli lokalni arhivi te Hvaranin Grga Novak, svjedoče da su Hvarani kroz stoljeća održavali i popravljali svoje komunalno kazalište: prvi put 1676. godine pa do 1803.

godine. Tada je netom osnovano hvarsko Kazališno društvo s Petrom Crescinijem ugovorilo adaptaciju interijera koji je u velikoj mjeri sačuvan do danas. Kazalište se i poslije, u više navrata, obnavljalo: 1819., 1828., 1845., 1888. - 1900. godine, sve do konzervatorsko-restauratorskih radova na zidnom osliku pozornice koje je 1988. godine, marom Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara, izvodio Restauratorski zavod Hrvatske. Tada su, tijekom sanacije zidne slike s prikazom Kneževa dvora autora Nikole Marchija iz 1900. godine, otkriveni donji slojevi. Slika iz 1819. godine, autora Petra Galassa, prikazuje idealizirani imaginarni pejzaž, pa je Marchijeva tehnikom strapiranja skinuta sa zida i muzejski prezentirana u fundusu Muzeja hvarske baštine.

Višegodišnji radovi statičke sanacije konstrukcije zgrade Arsenala i Fontika

uključili su i konzervatorsko-restauratorske zahvate na zidnom osliku stropa i pozornice Kazališta. Da radovi neće biti rutinski, pokazalo se ubrzo nakon što su 2006. godine restoratori Hrvatskog restauratorskog zavoda, Odsjeka za zidno slikarstvo, mozaike i štuko u Splitu, od Ite Pavičić, d.i.a., iz Grada Hvara bili pozvani da utvrde stanje oslika stropa i pozornice te predlože mjere zaštite. Provedena istraživanja i izrađeni elaborat pojasnili su karakteristike oslika i složenost opsega zahvata. Elaborat je uključio raznovrsna istraživanja, pa i laboratorijska. Njime su utvrđeni temeljni konzervatorsko-restauratorski principi kao i smjernice o metodama, materijalima i tehnikama.

Zatečeno stanje i strpljivo provođenje postupaka statičke sanacije zgrade rezultiralo je složenim konzervatorsko-restauratorskim radovima na zidnim oslicima, u rasponu od hitnih intervencija, koje su morale spriječiti već započete procese pucanja i rušenja dijelova oslikanog stropa, do provođenja cjelovitih radova prema suvremenim standardima restauratorske struke. Radovi su obuhvatili niz specifičnih postupaka, materijala i tehnika: eliminaciju vlage i štetnih soli na zidnom osliku pozornice, sanaciju žbuke uz korištenje obrubljivanja, injektiranje, impregnaciju, konsolidaciju bojenog sloja, njegovo čišćenje i zaštitu. Za razliku od slike na pozornici, stropni oslik ima drugačiju strukturu podloge i različite tehničke elemente, uz prisutnost štukatura. U njega je umetnuta i slika na papiru s prikazom djevojke koja svira orgulje; taj je alegorijski prikaz Glazbe naslikao lokalni nastavnik crtanja Ante Bubić. Strop površine od 70 kvadratnih metara ovješeno je o nosivu grednu konstrukciju s drvenim letvicama pa su se statička oštećenja prenijela i na oslikanu žbuku čiji su dijelovi mjestimično otpadali. Uz hitnu intervenciju sprječavanja rušenja stropa, zbog sanacije nosive gredne konstrukcije trebalo je izvesti i njegovu preventivnu konzervaciju. Na lice cijele oslikane površine postavio se zaštitni sloj, ali se morala učvrstiti i poleđina.

Izložba koja je pred nama nastala je u suradnji s Gradom Hvarom uz želju da detaljnije prikaže cjelokupne konzervatorsko-restauratorske radove na zidnim oslicima Kazališta i istakne specifične postupke primijenjene tijekom zahvata. Provodili su ih restoratori Odsjeka za zidno slikarstvo, mozaike i štuko Hrvatskog restauratorskog zavoda Odjela u Splitu: mr. sc. Tonči Borovac, voditelj Odsjeka, mr. art. Antonija Buljan, voditeljica radova, uz suradnice Ivanu Jerković, dipl. konzervatora-restauratora, Josipu Milišić, dipl. konzervatora-restauratora, Maju Kiršić, dipl. konzervatora-restauratora, Vinku Marinković, dipl. konzervatora-restauratora, Ivanu Hodak, dipl. konzervatora-restauratora i Ivku Lipanović, dipl. konzervatora-restauratora. U realizaciji su sudjelovali i dr. sc. Branko Matulić, izv. prof, Zoran Alajbeg, fotograf te tvrtka „Geodata“ iz Splita.

Pozivom Grada Hvara za sudjelovanje u ovom složenom poslu očitovao se senzibilitet svih hvarskih građana prema umjetničkoj baštini svojega grada. Rekla bih, onaj senzibilitet koji je poticao Hvarane da se stoljećima skrbe za svoj komunalni teatar.

PRVA FAZA KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKIH RADOVA NA ZIDNIM I STROPNIM OSLICIMA KAZALIŠTA

dr. sc. Branko Matulić
konzervator-restaurator savjetnik

Hvarsko kazalište kao prvo javno komunalno kazalište u Europi, inkorporirano je tijekom 16. st. u tkivo Arsenala iz 14. st. i svakako pripada najvažnijim ostvarenjima hrvatske kulturne povijesti. Slojevitost kazališne cjeline s brojnim preinakama tijekom vremena zahtijevalo je vrlo seriozan pristup u svim dijelovima zaštitnih zahvata, a posebno prema vrlo fragilnim dijelovima zidnoga oslika na pozornici i dekorativno oslikanog stropa, nastalih tijekom 19. st.

Višegodišnji rad na oslicima počeo je 2006. godine izradom elaborata zaštite u sklopu kojega su utvrđena načela i temeljni konzervatorsko-restauratorska načela rada s jasnim smjernicama korištenja metoda i izvedbenih tehnika toga zahtjevnog i izuzetno složenog restauratorskog posla.

Prosudba postojećeg stanja samih oslika uz uvažavanje vrlo kompleksne situacije statičke sanacije cijeloga Arsenala, iznjedrila je iscizelirani organizacijski i izvedbeni plan radova u rasponu od žurnih intervencija pa do postupnog provođenja zaštitnih zahvata koji su uz logiku vlastite struke morali uvažavati i logiku kompletnog gradilišta Arsenala. Sve je osmislio i proveo tim Hrvatskog restauratorskog zavoda iz splitskog Odjela, Odsjeka za konzervaciju-restauraciju zidnih slika, mozaika i štukatura.

Zidni oslik na istočnom zidu kazališta, na pozornici je služio kao stalna scenska dekoracija

s površinom od 15 četvornih metara. Zbog provlaživanja zidne strukture na kojoj je žbuka oslika bila položena, naročito u predjelu zazidanog sjevernog prozora, došlo je do migracije soli iz zida i žbuke prema vidljivom licu oslika. Posljedično je došlo do slabljenja vezivne moći vapna u žbuci i njezina mjestimičnog otpadanja, odvajanja od podloge te mrvljenja i sipljivosti kako same strukture žbuke, tako i bojenog sloja. Nakon provedenog uzorkovanja i laboratorijskih istraživanja, čime je potvrđeno da je riječ o *secco* tehnici na zračnoj žbuci, obavljen je kompletan tretman revitalizacije žbuke saniranjem svih oštećenja: obrublivanjem, injektiranjem i impregnativnim tretiranjem. Potom je konsolidiran i bojeni sloj uz prethodno čišćenje kao preduvjet postavljanja privremenog zaštitnog armaturnog sloja preko lica oslika.

Na stropnom osliku također su primijenjene vrlo slične, a u nekim segmentima i potpuno jednake zaštitne tehnike, naravno uvažavajući različitost strukture podloge. Za razliku od zidnog oslika, stropni oslik površine oko 70 četvornih metara, ovisen je na nosivu drvenu grednu konstrukciju čiji je međusobni razmak povezan rasterom drvenih letvica - „štuketa“ koje su služile kao podloga za žbukani sloj. Oštećenja statike stropne konstrukcije izravno su se odrazile i na stropni oslik pa je došlo do djelomičnog otpadanja žbukano stropa, odvajanja s nivelacijskim posmicima te brojnih venskih i kapilarnih napuknuća strukture žbuke. Uzročno-posljedično sve je to utjecalo i na stanje bojenoga sloja koji je djelomično bio uništen, a mjestimično više ili manje oštećen s primjetnim zonama pulverizacije, naročito na dijelovima koji su u prošlosti pretrpjeli naknadne intervencije na bojenom sloju. Sva su oštećenja preventivno konsolidirana bilo postavljanjem zaštitnog obruba, bilo sidrenjem drvenim klinovima. Provedena je impregnativna predkonsolidacija žbuke i bojenog sloja, a potom se pristupilo kombiniranom mehaničko-kemijskom čišćenju lica stropnoga oslika. Poseban tretman dobila je restauracija figuralnog, u tehnici akvarela oslikanog kartoncina, koji je bio uklopljen u zidni dekorativni okvir.

Nakon provedenih zaštitnih zahvata čišćenja bojenih slojeva, postavljen je preventivni

konsolidirajući zaštitni sloj, čime se povratio izvorni intenzitet pigmenata i čitljivost dekorativnog likovnog uzorka oslika. Tada se pristupilo izradi grafičke dokumentacije na čijoj se podlozi dalje bilježe i razrađuju svi restauratorski dokumentacijski zapisi.

U završnom dijelu prve faze toga složenog konzervatorsko-restauratorskog pothvata, postavio se zaštitni armaturni sloj preko lica svih oslikanih površina kako bi se slikarija zaštitila i osigurala od mogućih naknadnih oštećenja tijekom usporednih zaštitnih zahvata na sanaciji nosive gredne konstrukcije. Nakon zaštite lica, provedeni su i konzervatorsko-restauratorski postupci tretiranja poleđine stropnog oslika s kojega je ukonjen sloj prašine i smeća. Nakon čišćenja, na armaturnim drvenim letvicama otkriveni su tragovi boje pa je pretpostavljeno kako se radi o starijim oslikanim dijelovima kazališne opreme koja je u preinakama kazališne ponutrice preuporabljena kao obična drvena građa. I drvena konstrukcija i poleđina žbuke impregnirane su i tretirane biocidnom zaštitom.

DRUGA FAZA KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKIH RADOVA NA ZIDNIM OSLICIMA KAZALIŠTA

Mr. sc. Tonči Borovac
konzervator-restaurator savjetnik

Druga faza restauratorskih zahvata na stropnom osliku Hvarskog kazališta obuhvatila je niz kompleksnih zadataka kojima je ponajprije trebalo vratiti vitalne vrijednosti materijala (drvene nosive konstrukcije, žbuke i bojenog sloja). Najvažniji i najzahtjevniji zadatak bio je izvesti sve potrebne zahvate na žbuci i osliku na stropu. Upravo žbuka postavljena na raster drvenih letvica iziskivala je najviše restauratorskog znanja, vještine i pažnje kako u obradi postojećih izvornih površina, tako i u ugradnji rekonstruktivnih dijelova koje je trebalo što bezbolnije uklopiti u izvornu likovnu kompoziciju.

Otežavajuća okolnost bila je prilagodba dodatnim oštećenjima nastalim neposredno prije realizacije druge faze zahvata u lipnju 2010. u vidu odvajanja dijela stropa od izvorne podloge načinjene od rastera letvica. Gubitak se procjenjuje na oko 3,5 m² što je dodatno zakompliciralo planirane postupke restauracije.

Nakon ekipiranja restauratorskog tima, mahom diplomiranih specijalizanata s Odsjeka za zidno slikarstvo i mozaik Umjetničke akademije u Splitu, a danas djelatnika HRZ-a, projekt je mogao početi s prvim zahvatima. Stručnost i uigranost tima bili su temeljni preduvjeti za kvalitetnu realizaciju. Postupnost, strpljivost i temeljitost su glavne odlike metodoloških i strateških odrednica koje su određene kao osnovni cilj.

Najvažniji dijelovi strategije zahvata su:

1. što je više moguće sačuvati izvornost oslikanih dijelova stropa
2. vratiti prvotne, a s vremenom izgubljene odlike žbuci i pigmentima u sloju *intonacca*
3. vratiti homogenost, čvrstoću i stabilnost cijelog sustava ovjesa
4. osmišljen zahvat stabiliziranja toga sustava mora dugoročno osigurati minimalne rizike opetovanih odvajanja od podloge, otpadanja dijelova žbuke i amortiziranje manjih mogućih statičkih poremećaja
5. materijali korišteni u takvim zahvatima moraju biti primjereni izvornima i prilagođeni zadanim vrijednostima

6. tretiranim površinama ne oduzeti prirodnu teksturu i dinamičnost površine, a izbjeći sterilnost ugrađene površine
7. primjerena konačna zaštita bojenog sloja kao jamstvo očuvanja svježine i stabiliteta.

Tijekom restauratorskih zahvata mnoge nedoumice i problemi rješavali su se u hodu. O tehničkim pitanjima kao što su odabir potrebnih konsolidansa, primjerenih rekonstruktivnih žbuka za intervencije na korpusu stropa, žbuka za rekonstrukciju bočnih štukaturnih profilacija, prihvatljivih pigmentata za rekonstruktivni retuš, usklađivanje izvorne razine sjaja izvornog oslikanog sloja i retuša itd., tim je odlučivao tijekom simultanih restauratorskih zahvata.

Najteži zadatak bio je povrat konzistentnosti i čvrstoće cijele površine stropa poremećene otpadanjem nekoliko većih dijelova i odvajanjem temeljne žbuke od nositelja drvene konstrukcije. Sustavom integralnog sidrenja uz pomoć drvenih ankera u najvećoj mogućoj mjeri poboljšale su se nosive mogućnosti drvenog sustava ovjesa i osigurale pretpostavke za daljnje zahvate. Repariranjem tragova takvih zahvata trebalo je pomiriti razlike u teksturi, pigmentaciji reparaturne žbuke i pripremiti idealnu podlogu za retuš.

Retuširanjem dekorativne biljne ornamentike i podložnog tona fonda stropa, vraćaju se izvorni kompozicijski postav, razigranost kompozicijskih elemenata, svježina cjelovitog likovnog prikaza i uvjerljivost implementacije rekonstruiranih dijelova. Akcenti novopostavljene pozlate tehnikom umjetnog zlata u prahu na rubovima štukature jednostavnog oblika, prema izvornim ostacima, još više ističe plasticitet okvira oslikanog stropa.

Zidni oslik na pozornici teatra iziskivao je poseban tretman zbog kroničnog problema odvajanja od podloge i mnogih zračnih džepova ispunjenih pulveriziranim ostacima žbuke koja je iz karbonatnih spojeva alterirala u sulfatne (gips), prijeteci proširenjem na zdrava područja. Zahvatima izolacije i neutralizacije, takvi procesi se zaustavljaju i saniraju napadnuti dijelovi žbuke. Injektiranjem se konsolidiraju i učvršćuju pozadinski dijelovi odvojeni od podloge.

Velika lakuna u donjem lijevom kutu zidnog oslika izolirana je impregnacijskim sredstvom i tekućom žbukom radi izjednačavanja upojnosti, kako bi što bolje primila elemente lokalnog tona ili eventualnog retuša. Na ostatku površine retuširala su se manja područja s nedostajućom pigmentacijom oslika i nadomjestile manje oscilacije u teksturi *intonaca*.

Završnim postavljanjem zaštitnog sloja, freska se štiti od UV-zraka i osnažuje slikani sloj sprječavajući moguće osipanje i ljuskanje.

Kontinuiranom tromjesečnom restauratorskom kampanjom uspjeli su se realizirati svi zacrtani ciljevi, držeći se planirane strategije i vremenskog okvira. Konačni izgled oslikanog stropa kazališta i freske na pozornici poprimio je željenu razinu kvalitete i dosljednosti kakvu takav primjer spomeničke kulturne baštine i zaslužuje.

Posebno treba istaknuti kooperativnost i zainteresiranost članova Gradskog poglavarstva

grada Hvara, koji su spremno na svaki način potpomagali restauratorski tim i bili neprocjenjiva moralna i logistička potpora. Njihova svakodnevna prisutnost i pomoć bili su snažna psihološka potpora i motivacija.

Zahvaljujemo svima na pomoći i potpori.

Konzervatorsko-restauratorske zahvate izvodili:
Hrvatski restauratorski zavod
Odjel u Splitu
Odsjek za zidno slikarstvo, mozaike i štuko

Nadležna ustanova:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske,
Uprava za zaštitu kulturne baštine,
Konzervatorski odjel Split

Konzervatorsko-restauratorski radovi
omogućeni su zahvaljujući sredstvima
Ministarstva kulture Republike Hrvatske
i Grada Hvara

Izdavač: Hrvatski restauratorski zavod

Za izdavača: Ferdinand Meder

Fotografije: Zoran Alajbeg, Fototeka HRZ-a

Lektorica: Rosanda Tometić

Grafičko oblikovanje: Antonija Buljan

Tisak: Alfa-2, Dubrovnik

Naklada: 400 primjeraka

Split, rujan 2011.

HRVATSKI
RESTAURATORSKI
ZAVOD

GRAD HVAR

KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKI ZAHVATI NA ZIDNIM SLIKAMA HVARSKOG KAZALIŠTA